

Summary:

Umanciv B. TRANSBORDER GEOGRAPHY OR FRONTIER GEOGRAPHY: AN ATTEMPT OF CRITICAL OF BASIS APPROACHES.

Critical analysis of basis approaches to identifying new separate human geographic disciplines is given in the article. Particular attention is paid on arguments of distinguish such human geographic directions as frontier geography and transborder geography.

УДК 911.3:32 (477)

Андрій ГОЛОД

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИМІРУ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Серед усіх форм поведінки населення найважливішу роль відіграє політична поведінка як така, що найсуттєвіше впливає на розвиток і функціонування суспільства. Політична активність є головною передумовою формування громадянського суспільства, оскільки справжній громадянин не лише має власну думку про певні суспільні явища і процеси, але і виявляє її у різних формах політичної поведінки. Саме тому на етапі становлення громадянського суспільства вивчення політичної поведінки населення стає особливо актуальним.

Електоральна поведінка населення зовсім недавно стала предметом дослідження української суспільної географії. Значно більший доробок у цьому напрямку мають зараз соціологія та політологія. Щодо власне електорально-географічних досліджень, то слід згадати захищені дисертації по електоральній географії Галичини та Криму [5; 6], а також ряд статей, присвячених географічному аналізу результатів виборів [8].

Більш широко тема електоральної поведінки, особливо на регіональному рівні, вивчається у наших сусідів. У Росії однією з останніх публікацій на цю тему є стаття Ю. Гудіної [3]. У польській географії дослідженням електоральної поведінки населення займається Т. Зарицький [9]. Очевидно, важливим завданням зараз є "географізація" досліджень політичної поведінки, яка у західній науці вже багато десятиліть є об'єктом дослідження суспільної географії.

Ця стаття має на меті розглянути просторові особливості деяких аспектів електоральної поведінки населення регіонів України. Особливу увагу надано висвітленню місця і ролі Львівської області у загальнодержавному політичному просторі в електорально-географічному контексті. Важливим питанням є також виявлення чинників, які впливають на електоральну активність населення України. Іншим завданням є обґрунтування теоретико-методичних основ вивчення політичної поведінки населення регіонів і його електоральної активності зокрема.

Місце і роль регіону в електоральному вимірі політичного простору держави можна аналізувати на основі ряду показників – електорального потенціалу, електоральної активності і електоральної однорідності.

Оскільки частка виборців, які отримали бюлетені для голосування, і розраховані на її основі коефіцієнти не дають повного уявлення про роль конкретного регіону у формуванні державної політики та його перспективність у електоральному відношенні, то очевидно є необхідність застосування абсолютного показника, який би певним чином відображав значення регіону у політичному просторі держави. Таким показником може бути електоральний потенціал регіону, числовим виміром якого є кількість зареєстрованих виборців в регіоні (громадяни України віком від 18 років).

Електоральна активність традиційно вимірюється часткою виборців, які взяли участь у голосуванні, від їх загальної кількості. Проте щодо конкретного числового вираження цього

показника можуть бути різні підходи [2]. У цьому дослідженні для розрахунків використано частку виборців, які отримали бюлетені для голосування (різниця між цим показником і часткою виборців, які взяли участь у голосуванні, як правило, не перевищує 3%).

Для аналізу електоральної активності у межах певної території (у цьому випадку України в цілому) пропонується застосовувати коефіцієнт електоральної активності (K_{ea}), який розраховується за наступною формулою:

$$K_{ea} = \frac{E_{reg}}{E_{ср}} \quad (1)$$

де E_{reg} – електоральна активність виборців регіону (%), а $E_{ср}$ – середнє значення цього ж показника по державі в цілому.

Електоральна однорідність регіону вимірюється як частка голосів відданих за кандидата або партію (блок партій), які перемогли на виборах у певному регіоні. Цей показник є найпростішим, але водночас досить достовірним кількісним виміром політичної однотайності населення регіону [9, с. 150-152].

У цьому дослідженні для розрахунку електоральних показників для адміністративно-територіальних одиниць різного рангу використано результати Всеукраїнських референдумів 1991 і 2000 років, парламентських виборів 1998 і 2002 років (по загальнодержавному багатомандатному округу), а також президентських виборів 1994 і 1999 років (перші тури), які розміщені на офіційному інтернет-сайті Центральної виборчої комісії України (www.cvk.ukrpack.net). Парламентські вибори 1994 року, які відбувались в один рік із президентськими, пропущено свідомо для збереження пропорції між різними типами голосувань і більшої об'єктивності дослідження.

Зрозуміло, що електоральний потенціал регіонів України, насамперед, залежить від кількості населення у них. Проте менш заселені регіони можуть частково компенсувати низький електоральний потенціал високою електоральною активністю і таким чином суттєво впливати на політичні процеси в державі. Найбільший електоральний потенціал у середньому за досліджуваний період мають Донецька і Дніпропетровська області (табл. 1). Великим електоральним потенціалом володіють також ще дві східні області – Харківська та Луганська, одна південна – Одеська, західна – Львівська і місто Київ. Як бачимо, диспропорції у електоральному потенціалі регіонів України по осі захід-схід є незаперечними (рис. 1).

Роль значного електорального потенціалу Львівської області (п'яте місце в Україні за досліджуваний період) у загальнодержавному політичному просторі є великою. По-перше, вона репрезентує інтереси фактично усього Волинсько-Галицького етнополітичного району [4, с. 228-235] (електоральний потенціал Львівської області майже у два рази перевищує такі ж показники кожної із областей району зокрема). По-друге, Львівська область таким чином урівноважує східний вектор української політики (це можна яскраво продемонструвати за допомогою результатів голосування за партії і блоки на парламентських виборах, що, однак, не є метою цього дослідження).

Електоральна активність населення регіонів України є досить неоднорідною, особливо під час різних голосувань. Розрахувавши середній коефіцієнт електоральної активності за обраний період, отримаємо наступну картину (рис. 1). Найвищим значення K_{ea} (понад 1,08) є у п'яти західних областях – Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Тернопільській. Серед цієї групи особливо виділяється Тернопільська область, яка під час усіх голосувань, крім референдуму 2000 року, була найактивнішим регіоном України (табл. 1). Саме виборці цієї області і мали найвищу середню електоральну активність у голосуваннях 1991-2002 рр. Наступну групу складають сім областей із високим K_{ea} (1,04-1,08) (Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Чернігівська). Ця група є досить територіально розосередженою і включає як центральні і

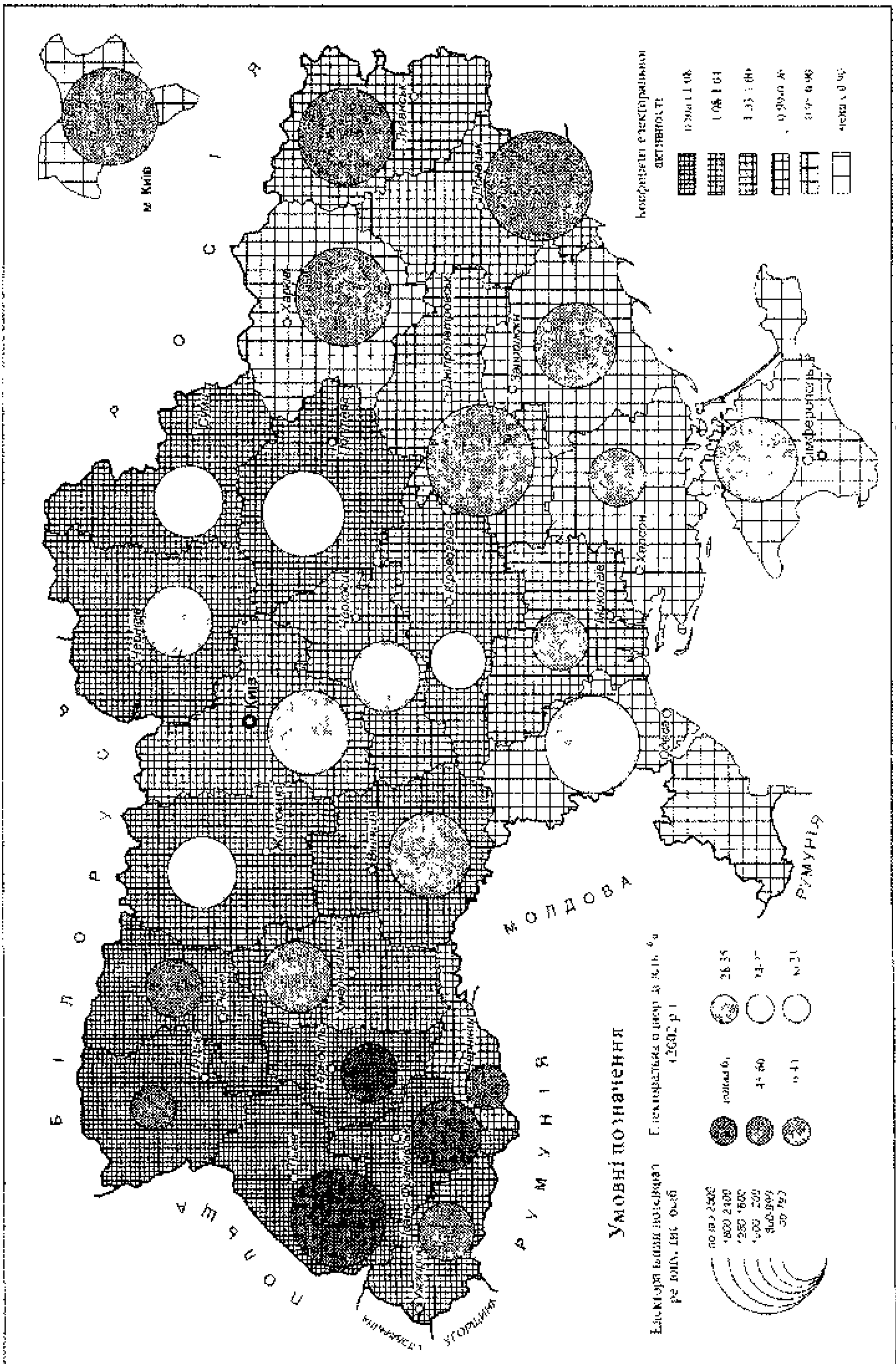

Рис. 1. Електрогенерация и потребление электроэнергии в регионах Украины (1991-2002 гг.)

північно-східні, так і західні області. До групи із середньою електоральною активністю входять чотири області (Київська, Кіровоградська, Черкаська і Чернігівська). У цьому випадку знову ж спостерігається певна територіальна диференціація. Решта областей, Автономна Республіка Крим, а також міста Київ і Севастополь відносяться до груп із нижчою за середню, низькою і дуже низькою електоральною активністю. Варто звернути увагу на те, що всі вони (за винятком Києва) представляють частину України, яка в природно-географічному відношенні належить до степової зони.

Що цікаво, в Україні склалася майже полярна ситуація щодо співвідношення електоральної активності населення ($K_{\text{е}}$) і електорального потенціалу регіонів (рис. 1). Области із високою і дуже високою електоральною активністю мають (за винятком Львівської) середній, нижчий за середній і низький електоральний потенціал (2002 р.). Відповідно, Донецька, Дніпропетровська, Харківська та Луганська області, які розташовані компактно на Сході України, поєднують нижчу за середню і низьку електоральну активність із найбільшим в Україні електоральним потенціалом. Очевидно, що перелічені регіони ще не вичерпали свого електорального потенціалу. Те ж саме можна сказати і про південні області, Автономну Республіку Крим та м. Київ, які також мають великі можливості для збільшення свого впливу на результати голосувань і, відповідно, на формування державної політики, у тому числі, регіональної.

Електоральна однорідність в Україні значно коливається у різних регіонах. Найбільш електорально однорідними є західні області, особливо галицькі – Івано-Франківська, Тернопільська та Львівська. Досить великою електоральною однорідністю також виділяються області крайнього Сходу – Донецька і Луганська. Найбільш неоднорідними у електоральному відношенні на виборах 2002 року були Кіровоградська, Полтавська, Житомирська та Сумська області. Загалом, показник електоральної однорідності зменшується у напрямі із заходу та сходу до центру. Така ситуація ілюструє поступову зміну політичних орієнтацій населення України по осі захід-схід. Центральні регіони виступають своєрідною перехідною зоною, де панує плюралізм політичних уподобань.

Таблиця 1

Електоральні показники

Показники	Україна	Львівська область	Максимальне значення	Мінімальне значення**	Амплітуда коливання
Середній електоральний потенціал, тис. осіб (1991-2002 рр.)	37443,2	2002,0 (5)	3739,1 Донецька область	681,5 Чернівецька область	3057,6
Середня електоральна активність, % (1991-2002 рр.)	75,15	83,28 (4)	87,61 Тернопільська область	63,97 Автономна Республіка Крим	23,64
Електоральна однорідність, % (2002 р.)	23,57	63,92 (3)	74,61 Івано-Франківська область	18,61 Сумська область	56,00

* у дужках – місце серед інших регіонів України

** не враховуючи показники для м. Севастополя

Окремо хотілося б зупинитись на виявленні найсуттєвіших чинників, які впливають на електоральну активність населення України. Це питання є найскладнішим у подібних дослідженнях, оскільки потребує не лише різноманітної і достовірної статистичної інформації, але і глибокого розуміння особливостей політичного простору держави. Безумовно, проблема чинників електоральної активності населення України потребує окремого дослідження. Подібне дослідження було проведене Ю. Гудіною у Росії [3]. Автор провела регресійний аналіз, у якому залежною змінною була електоральна активність

регіону на конкретних виборах, а незалежними – десять змінних (доходи населення, частка сільського населення, рівень освіти, частка громадян похилого віку та ін.), які представляли різні підходи у світовій науці до пояснення активності виборців. Оскільки детальний аналіз статистичних показників для усіх регіонів і їх порівняння із рівнем електоральної активності на різних голосуваннях не є завданням цього дослідження, то варто було б зосередитися лише на двох чинниках – національному і "місто-село", які, як виявили попередні дослідження, найчіткіше виявляються на регіональному рівні (у Львівській області) [2]. Видається доцільним тут обмежитися лише кореляційним аналізом (розрахунок парної кореляції) залежностей між змінними. За показник першого чинника було взято частку етнічних українців (У) в населенні адміністративно-територіальної одиниці (за даними перепису 2001 року), а за показник другого – частку міського населення (М). Показник електоральної активності (Е) було розраховано як частку осіб, які отримали виборчі бюлетені на конкретному голосуванні від усього населення адміністративно-територіальної одиниці.

Як бачимо, (табл. 2) між електоральною активністю і національним чинником (У) існує значна пряма залежність, а між електоральною активністю і чинником "місто-село" – невелика обернена залежність. Іншими словами, помітною є висока електоральна активність регіонів із великою часткою представників титульної нації, порівняно із тими, де у великій кількості проживають національні меншини. Низька активність міського населення в Україні теж є досить помітною, проте у цьому випадку закономірність не є настільки очевидною, особливо, якщо не брати до уваги міста обласного підпорядкування. Можна зробити висновок, що міста різних регіонів України мають певні відмінності у електоральній активності, що й зумовлює дещо меншу загальну кореляцію.

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу*

Чинники	Коефіцієнти кореляції, R							Середній
	Референдум 1991 року	Президентські вибори 1994 року	Парламентські вибори 1998 року	Президентські вибори 1999 року	Референдум 2000 року	Парламентські вибори 2002 року		
"Місто-село" (М)	-0,56	-0,60	-0,66	-0,55	-0,32	-0,51	-0,61	
Національний (У)	0,89	0,54	0,80	0,67	0,60	0,77	0,82	

* R, Пірсона, n=27

Розглянувши результати обчислень коефіцієнта кореляції стосовно окремих голосувань (табл. 2), можна помітити, що значення зв'язку не надто залежить від різних типів голосувань (парламентські, президентські вибори, референдуми), а його треба, очевидно, інтерпретувати окремо для кожної ситуації. Чинник "місто-село" мав найсуттєвіше значення на парламентських виборах 1998 року, де, очевидно, велику роль, порівняно з іншими голосуваннями, відігравав ідеологічний розкол лібералізм-консерватизм, який традиційно проходить по осі місто-село [9, с. 36-37]. Найменше чинник "місто-село" впливав на електоральну активність на референдумі 2000 року, що пояснюється специфічним його характером і роллю ряду неописаних у цій роботі чинників (національний чинник теж відігравав порівняно незначну роль на цьому голосуванні). Стосовно національного чинника спостерігається найбільша кореляція у випадку референдуму 1991 року. Очевидно, саме це голосування змогло найповнішою мірою мобілізувати населення України за національною ознакою.

Аналіз просторового розподілу описаних електоральних показників дає можливість виділити у межах України чотири типи регіонів (рис. 2).

1. Західні області із низьким (за винятком Львівської області) електоральним потенціалом, високими електоральною активністю і електоральною однорідністю.

2. Східні області із великим електоральним потенціалом, низькою електоральною активністю і середньою електоральною однорідністю.

3. Південні області із середнім електоральним потенціалом, найнижчою електоральною активністю і низькою електоральною однорідністю.

4. Центральні області (перехідний тип) із низьким та середнім електоральним потенціалом, середньою електоральною активністю і дуже низькою електоральною однорідністю.

Назви типів є умовними, оскільки, наприклад, Запорізька область вважається південною лише через її подібність за рядом електоральних показників до власне південних областей (те саме стосується і до віднесення Сумської області до центральних). Закарпатська і Чернівецька області досить суттєво виділяються на фоні дуже однорідних у електорально-географічному відношенні інших західних областей, проте на основі територіальної близькості і відсутності значної подібності з іншими регіонами, вони віднесені до першого типу.

У кожній типовій групі помітними є регіони, які за більшістю показників сильно виділяються на загальному фоні, проте зберігають основні риси своєї групи. Такі регіони можна назвати електорально-географічними ядрами. У групі західних областей таким ядром є Львівська область. Навіть якщо абстрагуватись від історико-культурних та соціально-економічних особливостей регіону, Львівська область є, безсумнівно, важливим центром (див. вище) західного полюсу електорального виміру українського політичного простору.

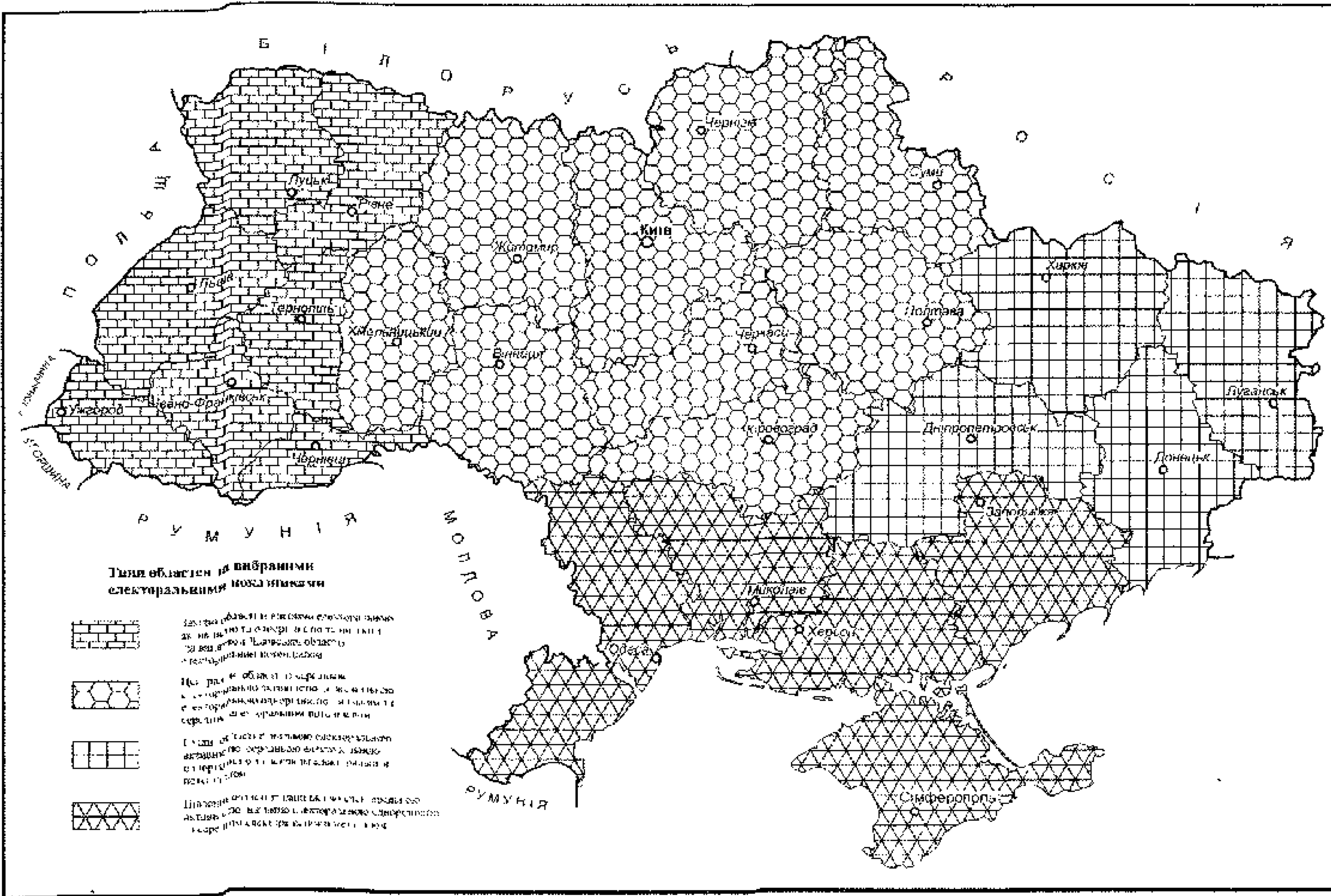
У групі східних областей важко виділити єдине електорально-географічне ядро. На цю роль претендують, беручи до уваги їхній великий електоральний потенціал, дві області – Донецька і Дніпропетровська.

Серед південних областей можна виділити два ядра – Одеську область і Автономну Республіку Крим. Друга сильно виділяється своєю низькою електоральною активністю і на загальноукраїнському фоні.

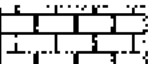
Велика група центральних областей має, як мінімум, три ядра – Вінницьку, Полтавську і Київську області (м. Київ, як і м. Севастополь не враховувались у групуванні через їхню специфіку), які помітні своїм порівняно великим електоральним потенціалом і дають, загалом, повну картину електоральної активності і електоральної однорідності характерних для інших областей групи.

Можна зробити висновок про наявність певних електорально-географічних особливостей політичного простору України. Головною особливістю є зміна більшості електоральних показників по осі захід-схід. У цьому напрямі, зокрема, змінюється електоральна активність населення, що відповідає зміні інтенсивності впливу національного чинника у різних регіонах. Чинник "місто-село" має скоріше загальнодержавний вимір і частково може інтерпретуватись у контексті конфлікту "центр-периферія". Типізація регіонів за досліджуваними показниками (електоральною активністю, електоральною однорідністю та електоральним потенціалом) теж демонструє традиційну структуру українського політичного простору. Водночас, на загальноукраїнському фоні особливими рисами електоральної поведінки вирізняються переважно "нові" регіони (Автономна Республіка Крим і Закарпатська область). Львівська область є важливим елементом політичного простору держави, одним із полюсів його головної осі, а також слугує електорально-географічним ядром Західної України.

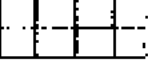
Детальнішого вивчення потребує вплив ряду чинників на електоральну активність населення України. На основі детальної статистичної інформації необхідно на рівні районів (обласних і міських) або виборчих дільниць провести регресійний і факторний аналізи із

**Типи областей за вибраними
електоральними показниками**

-

Цей тип області є відносно економічно розвиненою, має високу та стабільну економіку, високу якість життя, високу освітню рівень населення.
-

Цей тип області є середньо розвиненою, має середню економіку, середню якість життя, середню освітню рівень населення.
-

Цей тип області є відносно економічно розвиненою, має середню економіку, середню якість життя, середню освітню рівень населення.
-

Цей тип області є відносно економічно розвиненою, має середню економіку, середню якість життя, середню освітню рівень населення.

Рис. 2. Типізація регіонів України

врахуванням просторових особливостей розподілу тих чи інших чинників. Цікавим питанням є також виявлення аномальних із електорально-географічної точки зору регіонів та дослідження їх ролі у загальнодержавному політичному просторі.

Лише політично активні та центрально зорієнтовані регіони можуть забезпечити цілісність та повноцінність функціонування політичної системи держави. Відповідно, регіональна політика має базуватись на конкретних особливостях тих чи інших регіонів і відповідати політичним запитам їх населення. Лише врахування регіональних особливостей електоральної поведінки населення дасть змогу ефективно планувати і організовувати виборчу кампанію, а також передбачати її результати. Ось чому подальші дослідження електорального виміру політичного простору України є перспективними і мають велике практичне значення.

Література:

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократий // Полис. – 1992. – № 4. – С. 122-134.
2. Голод А. П. До питання про електоральну активність населення регіону (на матеріалах Львівської області) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. – 2003. – № 2. – С. 75-80.
3. Гудина Ю.В. Активность российских избирателей: теоретические модели и практика // Полис. – 2003. – №1. – С. 112-123.
4. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів. 2000. – 310 с.
5. Миронюк В.М. Електоральна географія регіону (на матеріалах галицьких областей). Автореф. дис. канд. географ. наук. – Львів, 2002. – 20 с.
6. Хан Є.А. Електоральна географія Криму. Автореф. дис. канд. географ. наук. – Одеса, 1999. – 20 с.
7. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. — Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – 744 с.
8. Шишацький В. Б. Деякі територіальні особливості протікання електоральних процесів в Україні на парламентських виборах 2002 року // Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Серія: Географія. – 2003. – Вип. 49.
9. Zarycki T. Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski. – Warszawa: Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego IJW, 1997. – 237 с.

Summary:

The paper deals with the peculiarities of electoral dimension of the Ukrainian political space. Besides, the general approaches of the regional electoral studies are also substantiated here.

УДК 911.37

Роман ТЕСЛЮК

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОМПОНЕНТНОЇ СТРУКТУРИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Останніми роками у світі спостерігається стійка зацікавленість науковими дослідженнями, що присвячені проблемам якості життя населення. Українські вчені, зокрема географи, теж почали працювати над певними аспектами цієї проблеми. Проте поруч із тенденцією до усунення розбіжностей у розумінні змісту самої категорії “якість життя”, слід відзначити певну неузгодженість у тлумаченні її компонентної структури та непристосованість існуючих методик оцінки якості життя до регіональних масштабів дослідження. Іншими словами, немає єдиної системи критеріїв, необхідних для регіональної